

Віктор Гіґо.

ТОРКВЕМАДА.

ДРУГИЙ АКТ.

Особи: Франціск а Paulo, Торквемада, Борджія.

В Італії. Шпиль гори. Печера пустинника. В глибині провал, за яким видно широку країну. На землі в однім куті солом'яна плетінка, в противнім куті невеличкий віттар, на якому лежить труп'яча голова. В скальній скалубині збанок із водою, чорний хліб і дерев'яна тарілка, на якій видно яблука та каштани. Кам'яні стільці, більша плита замість стола. Довкола ліс, голі скелі пориті розсілинами та стрімкі пропасти. Не по далеку потік. У мраці видно вежу монастиря.

ПЕРША СЦЕНА.

Франціск а Paulo (молить ся припавши на коліна. Потім перериває молитву і встає. Чути гомін труб та рогів і глухе гавкане собак).

Що чую? Чи се помилка? Гук давонів. (Надслухує.)

Ні, роги! Грають роги з скель на скелі! (Надслухує.)

Чи гомонить потік юрмою голосів,

І вітер їх глушить, мішає з шумом ліса? (Надслухує.)

Ні. Лови! (Глядить у далечінь.)

Стогне таємничий ліс

Від свори, рику труб, скомліня рогів...

Для звіря чоловік стаєть ся чортом.

(Надслухує. Гомін ловів стає чим раз виразніший.)

Скандал огидний! Від Симона й Доротеї

В блаженній пущі тій, отця сьвятого ленні,

Пустинник — сумирний сусіда з вовком;

Під захистом сих конарів розлогих

Живе любов, братають ся в спокою

Природа й чоловік. І від коли

Тіяра римська має в своїй власти
Сьвяті сі гори, ані князь ні цісар,
Ніхто не має права турбувати
Тиші сиз борів криком, рогів грою
Й собаками.

(Гавканє віддаляєть ся. Галас ловів раз сильнійший, то знов слабший, глухне
і починаєть ся знов.)

Хиба сам папа міг би...
Та він не може, він лиш душ ловець.
Ні, навіть найпідлійші сьвятокрадці
Не сміли би в отсім сьвятому місці
Пролити кров, потурбувать пташок
Небесних, божих співаків. А хтось же
Насьмілюєть ся! Хто-ж сей очайдушник?

Старий чернець, з палицею в руці, ноги покриті пилом, виринає при вході
до печери. На ньому накидка паломника, а під нею ряса домініканця. Се
Торквемада. Він зупиняєть ся на порозі. У нього борода сива, у Фран-
ціска а Paulo біла.

ДРУГА СЦЕНА.

Франціск а Paulo, Торквемада.

Торквемада.

Помайбіг, старче!

Франціск а Paulo.

Будь здоров, мій брате!

Торквемада.

Позволь мені на хвилюку тут спочити!

Франціск а Paulo.

Війдя, мій брате.

Торквемада.

Ох, як я запік ся!

Без духа... Сонце жре мене й горячка...
Я йшов... Зайшов... мандрівець недостойний,
До тебе, отче праведний. Я з сили
Опав... Хриплю: Ляма савахтані!
Бог поздоров тебе, сьвященнику!

Франціск а Paulo.

Най Бог благословить тебе, мій друже.

Торквемада.

Я теж сьвященник.

Франціск а Paulo.

Бог тебе провадь!

Нехай і так. Ти маєш повне право
Сказать чи не сказать, куди простуєш
І відки йдеш; бо всі ті наші кроки
Зі сходу йдуть, на заході кінчать ся.
Чим ти єси, мій брате невідомий,
Тим і ми всі. Та сама безконечність
Тяжить, мій сину, над людьми усіми,
І той сам шлях проходить кождий смертний:
Ногами в гріб, коліна перед вівтар.

Торквемада.

Я йду зо сьвіта і спішу до міста,
До Риму йду.

Франціск а Paulo.

До Риму?

Торквемада.

Так, я смирний

І вбогий, маю тут велике діло,
І час наспів. Я вибрав ся в дорогу
На сліпо, сам, босоніж, я волік ся
Пісками і бродив снігами. Вже
Мое проханє у сьвятій столиці
Відоме' папа Олександр шестий
Знайомий мій.

Франціск а Paulo.

Он як! Новий наш папа.

Торквемада.

Та він Еспанець, як і я. Ми знали ся
Іще в Валенчії. Він зветь ся Борджа.
А ти, мій отче, в тій каплиці дикій,
Хто ти, дідусю, певно самим Богом
Заведений в сю пущу? Як зовеш ся?

Франціск а Paulo.

Зовусь Франціск а Paulo. А ти як?

Торквемада.

Я Торквемада. (Відступаєть ся з пошаною перед пустинником.)
Ти Франціск а Paulo!

Сьвятий!

Франціск а Paulo.

Ну, ні.

Торквемада.

Будуще пророкуеш.

Франціск а Paulo.

Та ні.

Торквемада.

Говорять: чуда твориш, отче!

Франціск а Paulo.

Хиба що бачу їх. Зоря що ранку
Сріблить тут воду; величезне сонце
Встає і будить пташенят; всесвітній
Стіл накривається для всіх голодних
В полях і в лісі, наповня житєм
Усі затінки, цвіт розверне чашку,
А синява небесна блиском грає;
Та все це не справляю я, лиш Бог.

Торквемада.

Мій отче, Бог велів нам око в око
Зійтись; я ясновид і я говорю
До тебе, до апостола. Послухай!
Чи інколи не думав ти про папу:
Муж у тіярі, а гріб повапнений!
І чи не думав ти: а може тут
Якийсь незвісний перед сим фальшивим
Архієреєм єсть єрей правдивий?
І клонячи ся в обовязку свого
Перед отсим намісником надутим,
Укоронованим лиш з вибрику припадку,
Задуманий сей незнайомий носить
У собі душу церкви, а той тільки
Пусту корону? Що сказав би ти,
Як би дізнав ся, що сей камінь віри,
Величній незнайомець сей — то я?

Франціск а Paulo.

Папа — муж божий. Він нехай панує.
Нема двох Римів.

Торквемада.

Той не є муж божий,
Хто не муж людський. Я такий муж, я!
Ад із своєю чорнотою грозить
Усему світу; я лікар з руками
Кровавими. Я лагідний, лікую,
А виглядаю страшно. З жахом рину
В страшнее милосерде, те правдиве,

Діяльне; так, я у безодню рину,
А ся безодня, то любов.

Франціск а Paulo.

Не розумію.

Молю ся! (Кликає перед вітarem.)

Торквемада.

Колись, одного дня,
Я молод був, ще тільки що надів
На себе рясу, і знайшов у церкві
Хреста сьвятого у Сеґовії
Гльоб, де зображено весь сьвіт і всі
Держави, ріки і ліси, всю землю,
Дві копи царств, країв, границь і міст;
Сніги на скранях гір, острови в морі,
Безодні всі, куди з великим шумом
Летить безмірний рід людський юрбами
У тьму. Ти знаєш, отче, кождий цісар,
Язичник чи християнин, держить
Подібний гльоб в руці. Отож і я
Окинув зором вид отой — весь сьвіт,
Всі пояси його і всі народи:
Европу, Африку, ще й Індію,
Де сонце сходить рано, й я сказав:
„Я мушу стати паном того всього!
Я мушу сим усім заволодіти
І не для себе, для Христа, що часто
У сні мене на сєє діло кликав.
Здобути землю, щоб її віддати
Знов небесам. Так, отче мій, ся куля,
Земна з усім тим галасом своїм,
З борнею, царствами, ударами
Й проломами і жахом, се мій гльоб.

Франціск а Paulo (встає і кладе палець на трупащу голову)

А мій — отсе! Останок всеї долі,
І всіх катастроф і всього упадку!
І я міркую про загадку тую
Про тїнь, що вічність кидає на те
Задумане ніщо. Сей череп вистирча
Понад людським водоворотом, наче
Підводний камінь; зуби зціплені
Так як і в першу днину, і сьміють ся,
Хоч очі вже давно погасли. Ся
Погана маска, що її з нас кождий
Під шкірою хова; ся лярва знає

Те, що нам всім незвісне; сей обломок
 Сьвідущий невідомого кінця...
 Так, під сим поглядом холодним чути
 Свою обнажену душу, думать,
 Тонуть у мріях і старіти ся
 І жити все менше й менше, маючи
 За сьвідків тільки ті дві чорні діри,
 Молить ся, вдивлювать ся в се ніщо,
 В сей порох, в се мовчанє, заглублять ся
 У тіни в тій молитві, отсе все,
 Що маю, — і сього мені досить.

Торквемада (на бік).

Ось слухаю його і промінь сьвітла
 Пронизує мій дух. Колись в повітрі
 Побачив Константин хрестовий знак.

(Показуючи на трупащу голову.)

Я бачу також знак сей і так само
 Як Константин сим знаком переможу.
 Так, сей сьвятий пустинник вказує
 Засліпленим очам моїм новий
 Вид правди, иньшу ясність християнську.
 Так, я затримаю собі свій гльоб,
 І відберу йому той, що він має!
 Підводний камінь стане знаком порту,
 Житє-ж за стяг свій буде мати смерть.

(До Франціска а Paulo.)

Послухай, Домінік зле зрозумів огонь;
 Він добродійний, як не буде підлий.
 Наш Домінік хотів карать, а я
 Хочу спасать; костри погасли вже,
 Я знов розпалю їх. Чи розумієш, отче?

Франціск а Paulo.

Так.

Торквемада.

Я по всій землі огні засьвічу
 Величні і спасительні. Мій отче,
 Ніколи краща мрія ще не снилась
 Людській душі. А в своїй пільмі чую
 Ісуса, як до мене каже: „Йди!
 Йди, ціль твоя тебе-ж і оправдає,
 Коли її осягнеш“. І я йду.

(Франціск а Paulo кладе на великій плиті, що служить замість стола, хліб, де-
 ревяну тарілку і збанок із водою.)

Франціск а Paulo.

Ось хліб тобі, каштани і вода.
 Їдж, щоб був ситий, пий, щоб збуť ся спраги.
 А про твій плян, якого ціль я бачу —
 Ще поки перший стос твій запалає,
 Я Господа молити-му, щоб громом
 Убив тебе: бо-ж краще-б і для тебе
 І для людського роду, щоб ти вмер,
 Ніж перший крок зробив на тому шляху.

Торквемада (на бік).

Сумне ослаблене самотної душі.
 Сей бідний праведник не зрозумів мене.

Франціск а Paulo.

На світі чоловік живе, щоб все любить:
 Він брат, він друг. Коли вбе хоч мурашку,
 Повинен знать, за що. Господь создав
 Людського духа, як крило простерте
 Над всіми творами; в траві чи в морі,
 Чи під зеленим гилем, в вітрі, в водах
 Не сьміє чоловік карати смертью
 Ані одну живу істоту.
 Труд вольний для народа, лїс для птаха,
 Мир всім. Нїяких пут. Кліток нїяких.
 Як катом чоловік, то й Бог стає тираном,
 І з євангелія лишаєть ся лиш хрест,
 З корана тільки меч. А ми все зло, всі тїни,
 Всі жалоці на сїй землі понурій
 Розмиймо ласкою й благословеннєм.
 Хто бє, той може помилить ся — отже
 Не бий ніколи. Сину мій, шафот,
 Се прстрашений визов Пану Богу.
 Йому лишімо смерть. Послугувать ся гробом —
 Що за відвага! Цьвіт і плід, дитина
 І жінка й голуб, все сьвяте, усе
 Благословенне! Чую, як у мнї
 Кружить той безмір жизнї, як нераз
 В ночі чи в день, задуманий глибоко
 З вершин сього шпиля я розсипаю
 Молитви незлічені у безодню.
 А папа — що-ж, він владник, нам подоба
 Мій сину, чтить його і все прощать
 І все в надїї жить, не бить нікого,
 Не видавати засуду ні на що,

Гріх бачучи покутувать за нього,
 Молить ся, вірить і хвалити Бога.
 Отсе закон, отсе закон, мій сину,
 І хто його держить ся, той спасенний.

Торквемада.

Спасенний — лиш ти сам! А иньші що, дідуся?
 Ах, отче, день і ніч, що хвиля, вічно ринуть
 У пекло душі, в ту страшну безодню,
 В отверту, чорну пащу! В люті муки!
 В огонь! А ти спасаєш сам себе!
 А що ти робиш для своїх братів —
 Людей? Живеш спокійно тут, гризеш
 Собі горіхи, яблука їси,
 Як той Анзельм або сьвятий Пахомій
 В скитах лібійських, і се має бути
 Досить для сьвіта? і вже все гаразд?
 Нема страховищ жадних? Пітьма, пекло,
 Прокляті душі — се тобі байдуже,
 Ти сам собі задуманий глибоко
 На тій соломі, в тій збанком води!
 Так жить хиба дитині, не старому.
 Хиба-ж нема в тобі, як у тім Бозі
 Створителю, того батьківського
 Чутя, страшного і сьвятого разом?
 А рід людський, хиба-ж він весь — ніщо?
 Та-ж дбати слід про пса! лікують
 Вола недужого! А тут же люди хорі!
 Ні, ти без серця! Ти живеш під небом
 Як серед стін тюрми. Не почуваш,
 Що звязаний ти тисячма вузлами
 З людством страшним, затроєним, безбожним,
 Що волоче з собою скрізь, на дно
 Яскинь, на шпилі гір, своє нещастє,
 З якого так і капотять злочинства.
 І з того зла розсїяного скрізь
 Тебе не доторка віщо? Невже-ж
 Ти бачучи, як все живе минає,
 Не чуєш, що й твоя тїнь тягнеть ся
 До всіх тих чорних мар? Ах, ти складаєш
 Побожно руки, ти псальми співаєш,
 Ти припадаєш перед сим престолом,
 Перед хрестом — перед обломком скелі
 Й шматочком дерева! Та се-ж самоошука!
 Коли все хилить ся, тріщить і гине,
 То обовязок, старче, дбать за загал,
 Той обовязок незлічимий, впертий,

Невблаганий, що ходить по сумлінню
 Мов чорні мурашки, що рве тебе
 З монастиря, із самоти, й кричить:
 „Рятуй! Подумай про народні маси!
 Подумай про весь рід людський! Не спи!
 Біжи! Адже-ж отсі маленькі діти
 Горіти-муть на віки! Всі жінки,
 Всі ті діди, всі мужі, всі ті душі
 Впадуть у клекочущую Содому!
 Біжи! Рятуй вільми та батогами
 Проклятих сих, хоч силоміць гони їх
 До раю!“ Ось по що ми в сьвітї, старче.
 Так, твій закон — се ясність, мій закон —
 Се тайна. Ти одну надію знаєш,
 А я хочу добити ся спасеня,
 Хочу допомогти самому Богу.

Кілька хвиль перед тим на порозї показав ся ще один чоловік. Він також старий, із сивою бородою. У нього в руці спис, а на шиї трираменний хрест. На ньому ловецький одяг із золотистого бродату, а на голові висока золотиста шапка з трьома вінками перел. При поясі у нього ріг. Він чув остатні слова Франціска а Paulo і промову Торквемади. Нарешті він заходить ся голосним реготом. Франціск а Paulo і Торквемада обертають ся.

СЦЕНА III.

Ті самі. Стрілець.

Стрілець.

Йй Богу, всі мої грачі й музики
 Не позабавили-б мене, синки мої,
 Так як ось ви. Ох, ви два ідіоти!
 Я в лісі був на ловах, розставляв
 Собак, ступиці та сильця й подумав:
 „Дай, вийду на вершок, відвідаю
 Старого діда“. Я прийшов. Ах, як же
 Розвеселили ви мене! Та справді
 Так жить була-б брудота, як би те,
 Що ви говорите, було все правда.

(Він виходить наперед, закладає навхрест руки і дивить ся на них.)

Бог — коли єсть, то сам мовчить — напевно
 Создавши чоловіка, вджигонув
 Преглуний архитвір. Та сам прогрес
 Від червяка до гада, від гадюки
 Аж до дракона, від дракона аж
 До Сатани — се гарне!

(Поступає кроком до Торквемади.)

Торквемадо,

Я пізнаю тебе. Іди, вертай

До свого краю; я прийняв твоє
 Проханє й згоджуюсь. Іди, мій сину!
 Твоя ідея справді що величнє,
 Аж сьміх бере. В Еспанію вертай,
 Роби, що хочеш. Всі жидівські добра
 Я віддаю братаничам моїм.
 Синки мої, питаєте мене,
 По що живе на сьвіті чоловік?
 Скажу вам се двома словами. По що
 Промовчувати правду? Друзі, я
 Не бачу за сим сьвітом нічогосько,
 А в сьому сьвіті лиш себе самого.

(До Франціска а Paulo.)

Оба ми бачимо лиш те одно слівце,
 Як нам просьвічує крізь всякі прізви:
 Твоя — молитва, а моя — забава.

Торквемада (оглядаючи за чергою Франціска а Paulo та стрільци)

Два еґоїзми!

Стрілець.

Ось зліпив припадок
 Хвилину і пилину, і сей зліпок,
 Се чоловік. Так само як і ви,
 Я — таж матерія, і був би дурень,
 Коли би бачучи, як швидко радість
 Тіка, вагав ся ще та отягав ся,
 Не скоштував усіх роскошій ночі,
 Не наситив ся тим, що й так минає.
 Понад усе — вазнати щастя! В службу
 Беру собі те, що звуть злочином
 І що звуть вопсутєм і пересудом
 І кровосумішкою. Вбійство — річ вигідна.
 Ви може думали, що як моя
 Дочка хороша, то я постидаюсь
 Кохать ся з нею? Те, те, те! Ото-б я
 Був дурень. Я бажаю жить. Ідіть,
 Спитайте сокола, орла, шуліку,
 Чи вільно їм втішати ся тим тілом,
 Яке їх сплодило і чи вони питають,
 З якого жертва їх гнізда? А ви
 За те, що носите сей чорну рясу,
 А другий білу, вбили собі в ум,
 Що слід вам бути дурними й боязкими,
 І очі жмурите перед безмірним
 Тим скарбом щастя, що вам сьвіт безумний
 Дає до рук. Та майте-ж трошка глузду!

Користуйтесь часом. Адже-ж по смерті
 Нема нічого, то хоч жиймо добре!
 Ось заля балева валить ся і стаєть ся
 Могилою; той мудрий, хто йде в гріб
 Танцюючи. Служіть мені до учти!
 Коли спотребить ся сьогодні для кого
 Отрута на приправу — подавайте.
 Що там мені смерть иньших? Я живий.
 Я почуваю голод ненаситний,
 Палкий, безмежний. Я мерця забуду,
 А Бога знать не хочу. Так, весь сьвіт
 Для мене — овоч, і я з'їм його.
 Поки живу, спішу ся бути щасливим,
 А як умру, то й так втечу від нього. (Відходить.)

Франціск а Paulo (до Торквемади).

Хто сей бандит?

Торквемада.

Мій отче, се-ж сам папа.

З французького переклав **Ів. Франко.**

